

NOVES DADES DEL POBLAMENT ROMÀ A ALTAFULLA: LA VIL·LA DEL COSTAT DEL POBLE

*Pedro Otiña Hermoso*¹

Amb el present treball volem donar a conèixer els resultats obtinguts durant les tasques de prospecció i delimitació arqueològica realitzats a la U.A. 5e d'Altafulla (Tarragonès).² El jaciment objecte de delimitació apareix a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (IPAC) amb el nom de "Villa del Costat del Poble". Els resultats obtinguts amplien la riquesa arqueològica d'època romana del territori altafullenc, doncs ens trobem davant d'un nou conjunt termal que ha de formar part d'una estructura d'ocupació més àmplia que genèricament coneixem com a vil·la.

I. SITUACIÓ GEOGRÀFICA

El jaciment conegut com a Vil·la del costat del poble es troba situat a 200 metres a l'est del nucli urbà del municipi d'Altafulla, entre el Camí de la Pobla i el Camí de la Vinya Gran. Pel sud limitaria amb la prolongació del carrer Esplanes. L'espai delimitat arqueològicament té una superfície total de 4.068,22 metres quadrats. Actualment l'àrea es troba utilitzada com a camps de cultius, estructurat en diversos bancals, on podem apreciar la presència de garrofers, oliveres i ametllers (fig. 1.1).

1. Apartat de correus, 448. 43840 Salou (Tarragona). A/e: otina@ozu.es

2. Aquesta intervenció estava precedida per altra campanya de prospecció arqueològica realitzada a l'U.A. 5c els resultat de la qual van ser negativa.

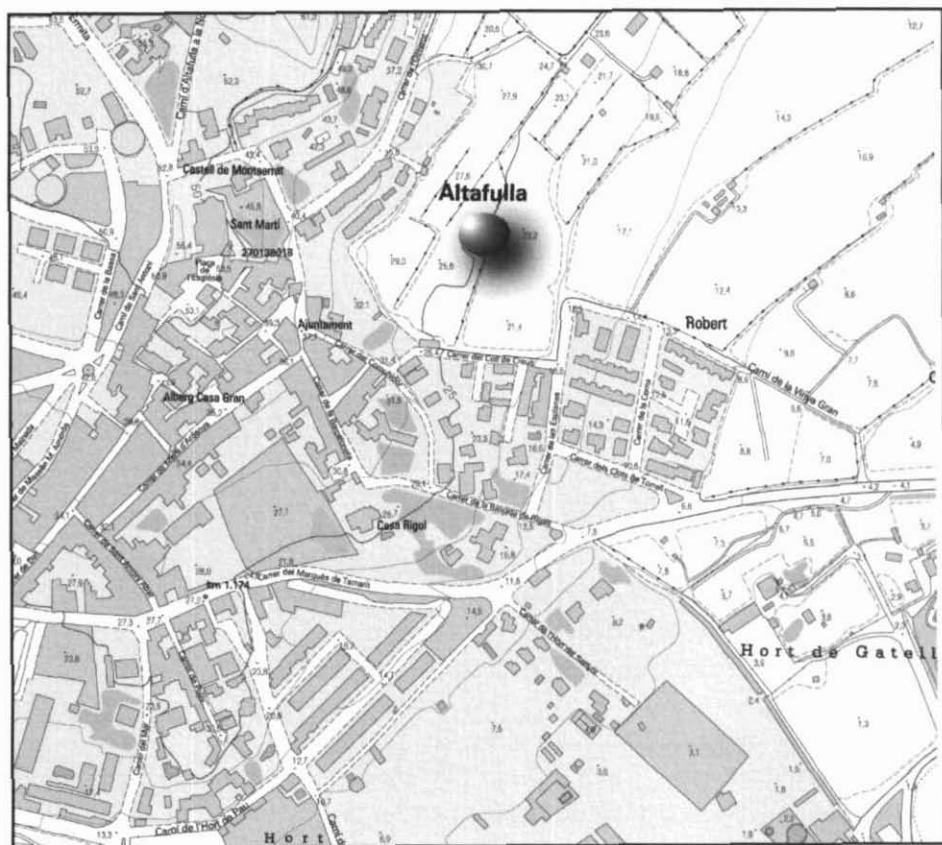

Fig. 1.1

II. ANTECEDENTS HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICS

El terme municipal d'Altafulla es caracteritza històricament per una continuïtat de poblament que pot tenir el seu origen en època prehistòrica a partir de la troballa esporàdica d'eines d'indústria lítica tallades en sílex. Però la gran eclosió ocupacional de l'àrea es produeix, en funció de les dades actuals, a partir d'època romana. Les diferents tasques de prospecció que s'han realitzat als darrers anys a l'*Ager Tarraconensis* han permès detectar almenys 5 vil·les al terme municipal d'Altafulla. Amb tot, fins a la data, només ha estat possible excavar en extensió una d'elles: la vil·la d'Els Munts.

Aquesta ocupació respon a una sèrie de factors molt diversos de caràcter polític i econòmic, d'entre els que podem destacar bàsicament un: la proximitat de la capital de la Hispànica Citerior, Tàrraco. Com a conseqüència d'aquesta proximitat es relacionen altres factors com poden ser el pas de la via

més important de l'Occident romà, que unia Roma amb l'extrem occident, la via Augusta o les més que evidents possibilitats agropecuàries i industrials del territori.

El jaciment més important conegut fins a la data al terme d'Altafulla és, com ja s'ha comentat, la vil·la d'Els Munts. Les diferents intervencions arqueològiques realitzades en aquest jaciment han permès documentar una *domus* articulada a partir d'un cryptopòrtic des d'on s'accedeix a les diferents habitacions. Aquesta *domus* tenia un segon pis, tal i com es va demostrar a les darreres intervencions efectuades a mitjans dels anys noranta del segle XX va excavar totalment un conjunt termal conegut com les termes inferiors (Berges, 1969-1970; 1970a; 1977a; 1977b; López 1993). Darrere de la *domus*, al punt més alt del Cap Roig es documenten tota una sèrie d'estructures i àmbits que es relacionen amb la part rústica de la vil·la així com un segon conjunt termal parcialment excavat (Dupré, 1983).

La troballa d'un segell de bronze amb la inscripció *C. Valeri Aviti* va permetre identificar al propietari de la vil·la com C. Valerius Avitus, natural d'Augustóbriga (Muro de Agreda, Soria), traslladat a Tàrraco per Antonino Pío, on va exercir com a *duunvir* (RIT 352). Igualment, a les darreres campanyes d'excavació va ser possible documentar la construcció d'una cisterna per a l'aprovisionament d'aigua. El frontal d'aquesta cisterna es va decorar amb una pintura mural que representa a *Oceanus* i una *Tabula ansata* a la que es menciona que l'obra va ser realitzada per ordre dels propietaris de la vil·la, Avitus y Faustina (Tarrats *et alii*, 1998a, 1998b, 2000).

A poc més de cent metres de l'àrea residencial, es va documentar recentment un nou jaciment que presenta una relació directa amb aquesta vil·la. Es tracta d'un àrea d'emmagatzematge agrícola que s'abandonà al darrer terç del segle III i d'una necròpolis. L'ús de l'espai com a àrea d'enterraments s'inicia durant el segle IV, una vegada ha quedat en desús l'àrea d'emmagatzematge. Les restes humanes es presenten majoritàriament a l'interior de fosses excavades a la roca utilitzant lloses de pedres com a cobertes. A l'interior de les fosses no es documenten aixovars funeraris (Garcia, Macias, Teixell 1999).³

La resta de les vil·les documentades es coneixen a partir de les diferents prospeccions realitzades (Carreté *et alii*, 1995). L'estat actual de coneixements ens indica la presència, a part de la vil·la d'Els Munts, d'almenys 4 probables jaciments que preliminarment han estat catalogats com a vil·les. En aquest sentit, coneixem referències històrico-arqueològiques de la vil·la de davant de l'església de Sant Martí.

3. Des de mitjans del segle XIX es coneixen restes d'enterraments a l'actual àrea arqueològica d'Els Munts (Otiña, 2005).

Aquesta es localitza, com apunta el seu nom, a la plaça de l'Església, en el carrer del Castell i a la primera illa de cases situada sota l'església. Sembla ser que el nucli medieval d'Altafulla s'assenta damunt les restes d'aquesta vil·la romana. D'aquesta manera, moltes de les cases i edificis d'aquesta àrea, es fonamenten sobre l'antiga construcció reaprofitant elements constructius de la vil·la romana.

Actualment les úniques restes visibles consisteixen en dues "dolies" seccionades transversalment i deixades al mateix nivell del sòl actual de la plaça de l'Església. Aquestes "dolies" estan situades en un petit espai destinat a parc infantil. D'altra banda, en el carrer situat sota l'església del castell s'aprecien encara murs de carreus de pedra del Mèdol, reaprofitats en construccions modernes, així com restes de paviments i conduccions probablement d'origen romà.

Es disposa, també, de referències orals i documentals de la troballa de restes arquitectòniques, actualment desaparegudes, al davant mateix de l'església. Aquestes restes han estat interpretades com a part d'un *hypocaustum* d'unes termes romanes.⁴

Altre jaciment romà significatiu és la vil·la de La Casera. Es tracta d'un jaciment conegut únicament per prospeccions i sobre el qual no s'ha realitzat cap intervenció arqueològica. Les tasques desenvolupades a l'indret per l'equip *Ager Tarraconensis* van permetre recuperar en superfície gairebé 1.500 fragments ceràmics que ofereixen un ampli ventall cronològic: del segle II aC. al VI dc.

III. LA VIL·LA DEL COSTAT DEL POBLE

Els treballs de delimitació arqueològica portats a terme a la Vil·la del costat del poble varen consistir en la neteja de les diferents estructures visibles que es trobaven integrades en un dels marges de pagès que encara serveixen per aterrar els terrenys. També es va realitzar l'excavació de tretze rases de manera mecànica fins a la documentació de nivells de sedimentació antiga, moment en el que es realitzava la neteja i excavació manual de les estructures o nivells documentats.

L'àrea subjecta a delimitació arqueològica ascendeix a un total de 4.068'22 m², dels que 1.700 m² aproximadament presenten restes arqueològiques. D'aquesta manera ha estat possible identificar d'una manera segura l'existència de dos àmbits definits pels seus quatre costats, un parell de murs

4. Durant les tasques arqueològiques realitzades l'any 2000 a la plaça de l'església no es va documentar cap evidència al subsòl que poguéssim datar dins del període romà (Otiña, 2006).

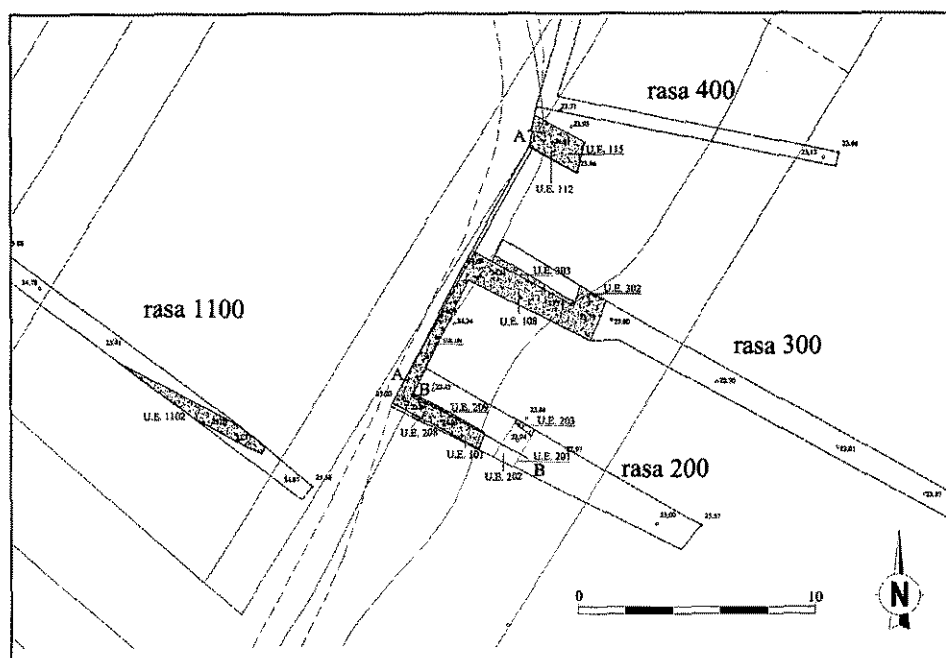

Fig. 1.2

inconnexos, una via i un àrea d'emmagatzemat de material constructiu ceràmic.

L'àmbit 1 es correspon amb una habitació de planta quadrangular de 5'3 metres per 4'5 metres d'amplada oferint un espai útil de 23'85 m². Tanca per l'est amb un mur d'*opus caementicium* de 60 cm d'amplada. El punt d'unió d'aquesta estructura amb el mur que compleix la mateixa funció pel sud no ha estat possible de documentar degut a l'existència d'una trinxera d'espoli realitzada en un moment indeterminat. Aquesta segona estructura actuaria de paret de tancament de l'edifici pel sud ja que sembla que l'àmbit 2 també utilitzaria aquesta mateixa paret com a tancament.

L'àmbit 2 es correspon amb una habitació de planta igualment quadrangular de 5 × 5 metres, proporcionant un espai útil total de 25 m² quadrats. La paret de tancament pel nord es troba formant part del marge de pagès que separa els bancals dels sectors 1 i 2. Aquest mur està construït amb pedres i morter i revestit amb una prima capa de morter irregular. Per sobre d'aquesta capa de morter es documenta un enlluit d'*opus signinum* de poc més de 4 cm de gruix. A la seva superfície es documenten tres petits forats de 7 cm de diàmetre que podrien servir per portar aigua a l'interior d'aquesta estructura (fig. 1.2).

A la part oriental de l'àrea delimitada arqueològicament es documenten una concentració de 18 toveres circulars d'aproximadament vint cm de dià-

metre. En un dels laterals es varen recuperar restes de tovots, fet que ens fa sospitar que aquest conjunt de toveres es trobaven emmagatzemades en una petita habitació construïda amb tovots. Pensem que mai van ser utilitzades pel que van ser concebudes.

Al sector sud, el més pròxim a la carretera N-340, ha estat possible localitzar la presència de dos murs construïts amb morter, pedres i restes de materials reutilitzats com per exemple fragments de marbres. L'alçada conservada és de 30 cm. Entre totes dues estructures es documenta un estrat de sediment fortament compactat de color marró fosc/negre amb taques d'*opus signinum* i petits còdols que podem identificar com un nivell de circulació, definint d'aquesta manera una via. Associat a aquest nivell de circulació es va recuperar una moneda de l'època de l'emperador Galiè (260-268).⁵

IV. MATERIALS RECUPERATS

Els materials arqueològics recuperats durant la campanya de delimitació arqueològica no són molt abundants però ens poden ajudar a aproximar-nos al moment d'abandó del jaciment. En primer lloc cal destacar la important quantitat d'elements ceràmics destinats a transportar aire per tal de calentar les diferents habitacions. Ha estat possible individualitzar dos tipus de conduccions. El primer d'ells, *tubuli*, de petites dimensions, entre 15 i 20 cm de longitud i amb un dels extrems finalitzant en punta amb la finalitat d'encaixar el següent tubuli (fig. 3,7). El segon tipus de conducció, d'aproximadament 50 cm de llargària presenta en un dels extrems un diàmetre pròxim als 20 cm mentre que a l'altre es una mica superior, aproximadament 22 cm. Aquest fet respon a les necessitats d'unir els diferents tubs amb la finalitat de crear una conducció. A aquest tipus de conducció corresponen les 18 toveres localitzades a pocs metres de l'àmbit 2.

Entre els elements ceràmics destaca d'una manera absoluta la ceràmica comuna. Les formes documentades no són molt abundants, però es troben representats els plats, els bols, les tapadores, els gibrells i les gerres (figs. 2,4; 2,6; 2,7; 2,8; 2, 10; 2,11; 3, 4; 3,5). Cal destacar un fragment d'una tapadora de ceràmica comuna itàlica ja que constitueix el tipus ceràmic més antic documentat fins al moment al jaciment (fig. 2,2). Igualment és destacable un fons amb restes de pintura vermella que està imitant la forma Ritt. 8 de la T.S. Hispànica (fig. 2,9) i una imitació de T.S. Africana A, forma Hayes 9a (fig. 2,5).

5. Voldríem agrair la col·laboració d'Imma Teixell en la correcta identificació d'aquesta moneda.

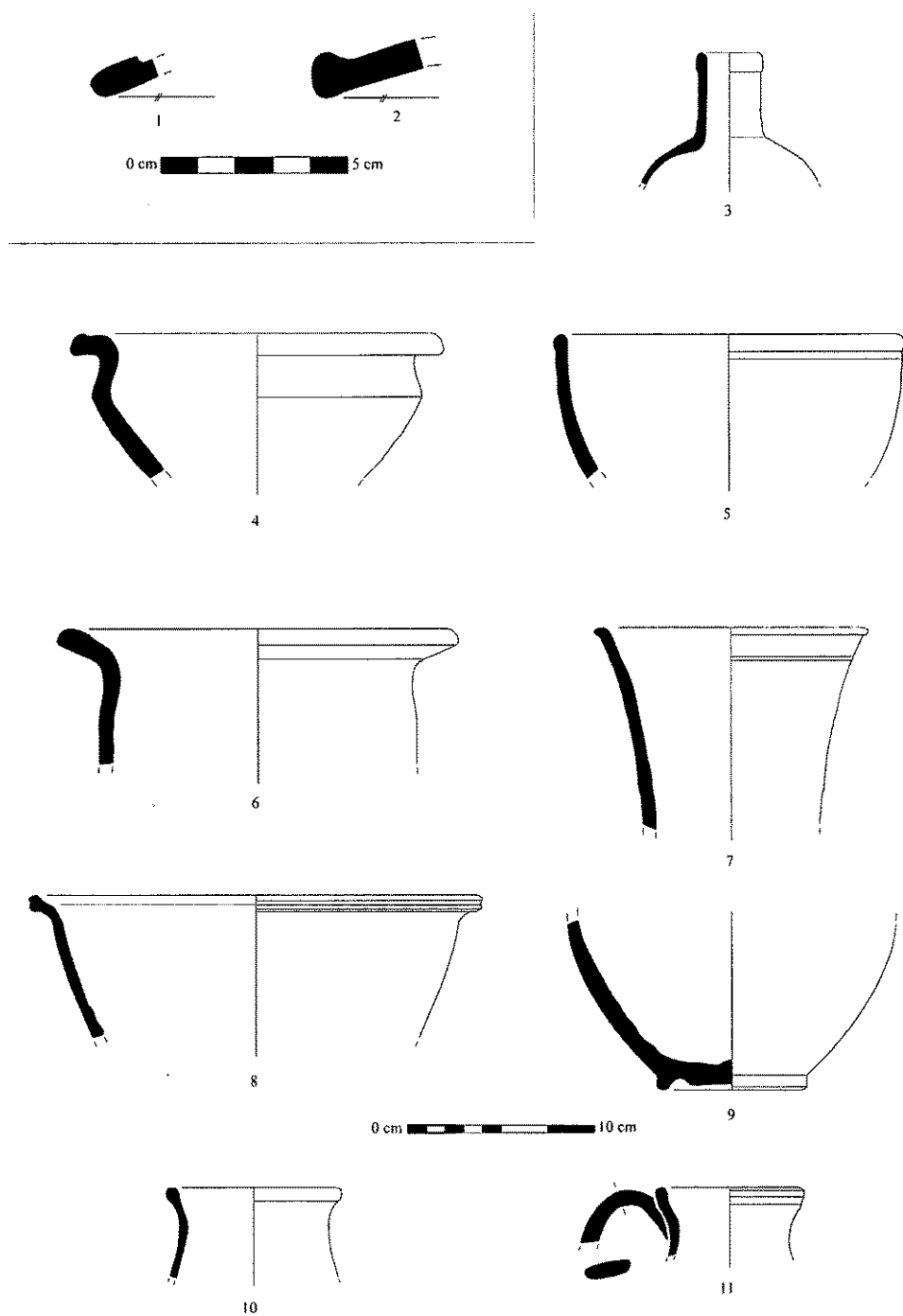

Fig. 2

Pel que respecta a la vaixel·la fina només podem destacar dues produccions. La T.S. Lucente i T.S. Africana C. De la primera podem dir que s'ha identificat un individu pertanyen a la forma Rigoir 6 (fig. 3,1). Es tracta d'un bol de forma semiesfèrica amb una base de peu anular i que acostuma a anar decorat a la seva superfície externa. Però la peça més significativa és un fragment de vora i cos d'un bol del tipus Hayes 52 en T.S. Africana C4 amb relleu aplicat de tipus vegetal sobre la vora⁶ (fig. 3,2). Aquesta classe ceràmica, originària de la província nord-africana de la Byzacena, és poc freqüent a l'occident romà. Es tracta d'una producció introduïda cap a finals de segle III perdurant fins al segle V, sent el segle IV el moment de màxima difusió. Els paral·lels més pròxims per al nostre exemplar els hem de buscar a la ciutat de Tàrraco on s'han documentat molt pocs exemplars. Entre els motius que decoren la vora d'aquesta classe ceràmica podem destacar a Tàrraco la troballa d'una escena de *venatio* en un exemplar de la forma Hayes 51 A o Hayes 54. Altres motius decoratius documentats a Tàrraco són, com el que aquí ens ocupa, els arbres –un avet–, una palmeta, un lleó i un cistell de fruits (Aquilué, 1992; 1999).

Les àmfores es documenten en proporcions molt baixes i cal dir que no s'ha documentat cap fragment que ens defineixi cap forma específica. Els fragments identificats ens permeten precisar la presència de contenidors d'origen africà, eivissencs i del territori tarragoní.

Pel que respecta als marbres i pedres nobles, indiquem que s'han documentat un parell de fragments: el primer ha estat identificat com a un fragment de placa de pedra d'Alcover i presenta restes d'epigrafia: les poques traces conservades no ens permeten precisar lectura alguna. El segon fragment es tracta d'un marbre blanc indeterminat.

V. CONSIDERACIONS FINALS

La intervenció realitzada a la vil·la del costat del poble ha posat al descobert les restes d'un conjunt termal, el qual es troba completament afectat per les tasques agrícoles que, històricament, es realitzen a la zona. Cal destacar que l'existència d'aquest conjunt termal ja havia estat documentada per Mn. Serra Vilaró, qui va realitzar uns sondejos documentant fotogràficament i planimètricament els resultats obtinguts. L'estudi detallat de les fotografies realitzades per Mn. Serra Vilaró posen de manifest que les restes ceràmiques que va recuperar s'assemblen molt a les nostres, és a dir, una gran quantitat de conduccions i tubuli. Igualment la documentació planimètrica ens permet identificar l'existència d'una piscina d'aigua calenta degut a l'existència d'una

6. Motiu Atlante tav. LXXXII, 8.

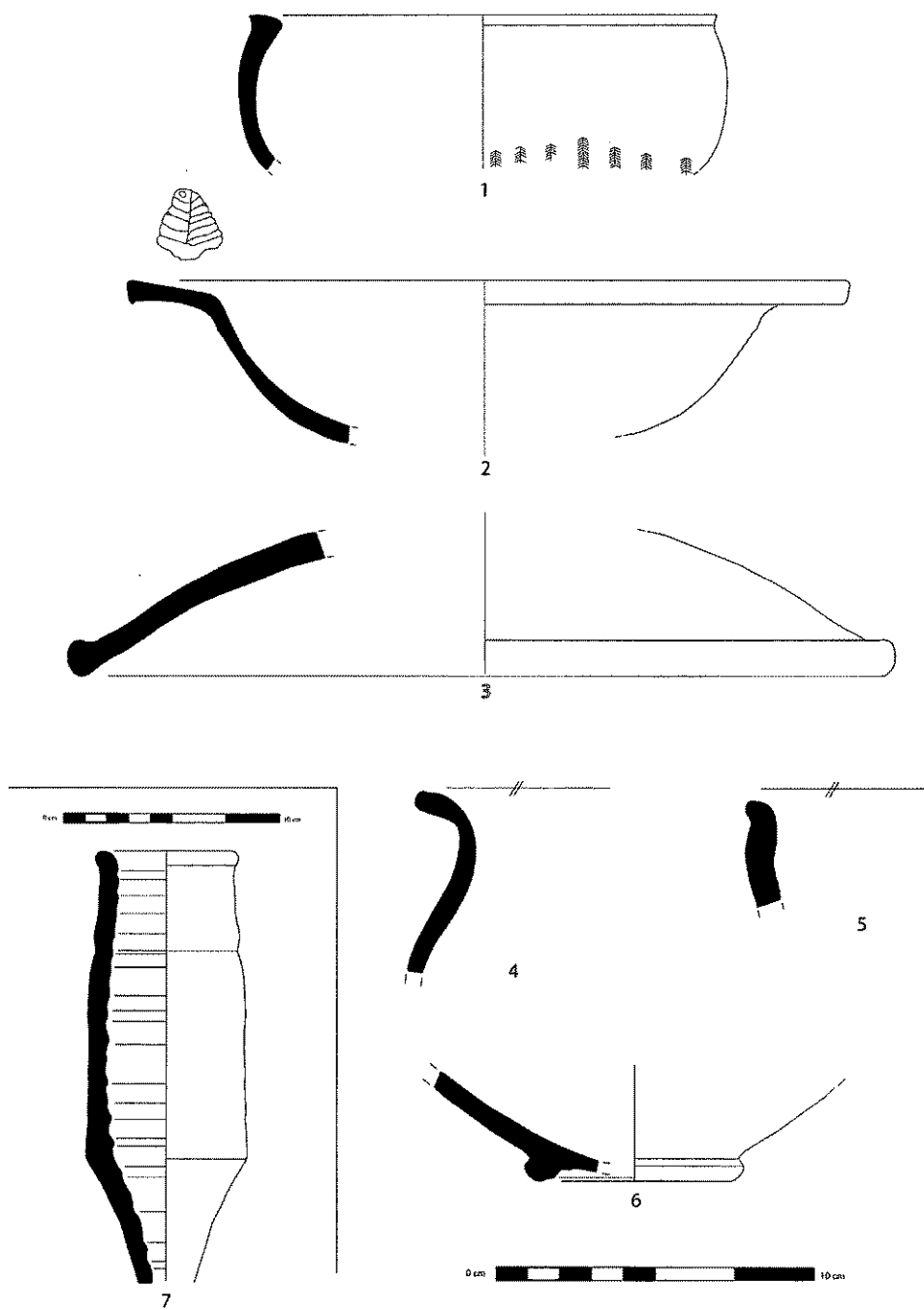

Fig. 3

planta amb el paviment hidràulic d'*opus signinum* i un altre, una vegada aixecar aquest paviment amb els *suspensura* de l'*hypocaustum*.

Entre les anotacions personals de Mn. Serra Vilaró ha estat possible localitzar les referències a troballes numismàtiques entre les que podem destacar una moneda que, segons Mn. Serra Vilaró, presenta a l'anvers el bust de l'emperador diademat a dreta amb la inscripció VALENS P.F.A. i al revers una victòria a esquerra amb una corona a la mà dreta juntament amb la inscripció SECURITAS REPUBLICAE.

La intervenció realitzada l'any 2001 ha permès confirmar l'existència d'aquest conjunt termal força erosionat en aquest indret. Pel contrari no ha estat possible localitzar la *domus* amb la que es relacionaria aquest conjunt termal. En aquest sentit i com hipòtesi, cal dir que el jaciment conegut com a vil·la de davant de l'església i la vil·la del costat del poble es troben molt propers, sent probable que es tractessi d'un mateix jaciment tot i que s'han considerat com a dos jaciments diferents. La troballa de restes arqueològiques⁷ a l'àrea compresa entre tots dos jaciments és prou evident per tal de reforçar aquesta hipòtesi.

Pel que respecta al moment constructiu d'aquest conjunt termal poc podem dir ja que no ha estat possible excavar cap nivell fundacional. Pel contrari, el conjunt termal pot caure en desús en un moment indeterminat del segle IV ja que no s'ha documentat cap evidència ceramològica o numismàtica posterior a aquest segle. Les restes ceràmiques que ens aproximen a oferir aquesta cronologia són els fragments de T.S. Lucente i el fragment de T.S. Africana C4, forma Hayes 52 que com ja s'ha comentat és característica del segle IV.

Prou interessant són les restes de via documentada al sector sud de l'àrea prospectada. Aquesta via, delimitada per dos murs d'aproximadament 55 cm d'amplada es troba orientada perpendicular a les restes del conjunt termal, de tal manera que aquest quedaria a la seva esquerra. L'ample documentat és de 10 metres, de tal manera que considerem que es podria tractar d'un fragment de tram de la via Augusta o bé d'un ramal que es dirigeix cap a l'interior en aquest punt per tal de permetre l'accés al jaciment que en aquest treball ens ocupa. El paviment observat en aquest petit tram estava fet amb terra fortament compactada, petits còdols i restes d'*opus signinum*. L'heterogeneïtat de materials ens fan sospitar en diverses reformes de la via en aquest punt.

7. S'han documentat una inscripció, un capitell corinti i un bust femení datat cap al segle III dC.

VI. BIBLIOGRAFIA

- ADSERIAS, M. (1998): "Evidències d'època ibèrica a Les Eres (Altafulla, Tarragonès)", *Estudis Altafullencs*, 23, p. 7-19. Altafulla.
- AQUILUÉ, X. (1992): "Comentaris entorn la presència de les ceràmiques de producció africana a Tàrraco". *Miscel·lània Arqueològica a Josep M. Recasens*, p. 25-33. Tarragona
- AQUILUÉ, X. (1999): "Terra sigil·lata africana C amb decoració aplicada a Tàrraco". *Del Romà al Romànic*, p. 353. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- BERGES, P. M. (1969-1970): "Informe sobre Els Munts". *Boletín Arqueológico*, RSAT, IV època, fasc. 105-112, p.140-150. Tarragona.
- BERGES, P. M. (1977): "Nuevo informe sobre els Munts". *Estudis Altafullencs*, 1, p. 27-47. Altafulla.
- CARRETÉ, J.M.; KEAY, S.; MILLET, M. (1995): *A Roman provincial capital and its hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain, 1985-90*. Michigan.
- DUPRÉ, X. (1983): "Vil·la romana d'Els Munts, Altafulla (Tarragonès)". *Arqueologia* 83, p. 189. Barcelona
- GARCÍA, M.; MACIAS, J.M.; TEIXELL, I. (1999): "Necròpoli de la vil·la dels Munts". *Del Romà al Romànic*, p. 278-279. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- GENERA, M.; JÁRREGA, R. (1999): "Noves dades sobre de Dertosa romana: un fragment de sigil·lata africana C decorada amb motlle". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia Castellonenses*, 20, p.247-251. Castelló.
- GORGES, J.G. (1979): *Les villas hispano-romaines. Inventaire et problématique archéologiques*. Publications du Centre Pierre Paris. Paris
- HAYES, J.W. (1972): *Late Roman Pottery*. Londres.
- LÓPEZ, J. (1993): "Les termes inferiors de la vil·la romana dels Munts". *Documents d'Arqueologia Clàssica*, 0. Universitat Rovira i Virgili, p. 56 - 79. Tarragona.
- OTIÑA, P. (2005): *La vil·la romana dels Munts. Excavacions de Pedro Manuel Berges Soriano*. Reus.
- OTIÑA, P. (2006): "Excavacions arqueològiques a la plaça de l'Església d'Altafulla (Tarragonès). Noves aportacions històrico-arqueològiques", *Estudis Altafullencs*, 30, p.7-28. Altafulla.
- PIÑOL, Ll.; LÓPEZ, J. (2001): "Complejos termas en las villae tardorromanas del Camp de Tarragona (Ager Tarraconensis)". *Arqueologia y Territorio Medieval*, 8, p.77-95. Jaén.
- TARRATS, F.; RAMÓN, E.; MACIAS, J.M. (1998a): "Noves intervencions a la vil·la dels Munts (Altafulla, Tarragonès)". *Tribuna d'Arqueologia*, 1996-1997, Generalitat de Catalunya, p. 35-56. Barcelona.

- TARRATS, F.; MACIAS, J.M.; RAMÓN, E.; REMOLÀ, J.A. (1998b): "Excavacions a l'àrea residencial de la vil·la romana dels Munts (Altafulla, Tarragonès)". *Empúries*, 51, p. 197-223. Barcelona.
- TARRATS, F.; MACIAS, J.M.; RAMÓN, E.; REMOLÀ, J.A. (2000): "Nuevas actuaciones en el área residencial de la villa romana de "Els Munts" (Altafulla, Ager Tarraconensis). Estudio preliminar". *Madrider Mitteilungen*, 41, p.358-379. Mainz.